

УДК 338.43:631(477)

Окселенко Н.О.

асистент кафедри фінансів

Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ГАЛУЗЬ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

Досліджено сучасний стан сільськогосподарської галузі України та обґрунтовано напрями її розвитку в умовах обмеженості ресурсів. Подано класифікацію зовнішніх і внутрішніх факторів та інтерпретовано вплив цих факторів на ефективність використання оборотних активів підприємств сільськогосподарської галузі. Доведено, що проблема ефективного управління оборотними активами є одночасно й проблемою підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

Ключові слова: сільськогосподарська галузь, стан, розвиток, перспективи, ефективність.

Окселенко Н.А. СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННАЯ ОТРАСЛЬ УКРАИНЫ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ

Исследованы современные состояния сельскохозяйственной отрасли Украины и обосновано направлений ее развития в условиях ограниченности ресурсов. Представлена классификация внешних и внутренних факторов и интерпретировано влияние этих факторов на эффективность использования оборотных активов предприятий сельскохозяйственной отрасли. Доказано, что проблема эффективного управления оборотными активами является одновременно и проблемой повышения эффективности сельскохозяйственного производства.

Ключевые слова: сельскохозяйственная отрасль, состояние, развитие, перспективы, эффективность.

Okselanko N.O. AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE: CURRENT CONDITION AND DIRECTION OF DEVELOPMENT

It is investigated in the article the current state of the agricultural sector of Ukraine and the justification of its development directions in resource-limited conditions. It is presented the classification of external and internal factors and it is interpreted their influence on the efficiency of the current assets usage of the agricultural industry. It is proved that the problem of the current assets efficient management is also the problem of increasing the efficiency of agricultural production.

Keywords: agricultural sector, condition, development, prospects, efficiency.

Постановка проблеми. Проведені економічні заходи щодо стабілізації економіки сільськогосподарської галузі України були спрямовані насамперед на його ринкову адаптацію та структурну перебудову. Однак проблема ефективності сільськогосподарської галузі не тільки не вирішилась, але й набула гостроти. Особливо це відобразилося на використанні обмежених ресурсів, зокрема, оборотних активів підприємств сільськогосподарської галузі.

Специфіка підприємств сільськогосподарської галузі полягає в значному обсязі оборотних активів в структурі їх сукупних активів, тому для підприємств цієї галузі проблеми підвищення ефективності використання оборотних активів мають ще більш суттєвий характер, ніж для фондоемних галузей. Ефективність роботи сільськогосподарських підприємств залишається низькою. Однією з причин є нестача оборотних активів і низька їх віддача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан та перспективи розвитку сільськогосподарської галузі України розглядалася в працях В. Андрійчука, І. Вінченка, О. Дація, М. Корецького, Л. Мельника, О. Ульянченко та інших. Проблеми підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва присвячені праці Ф. Бутинця, Н. Грабової, Н. Дубенко, В. Плаксієнка, А. Маргуліс та інших вчених. Водночас існуючі розробки потребують подальшого розвитку у напрямі формування цілісної системи підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва за допомогою більш ефективного використання наявних ресурсів, оптимізації джерел їх формування, що є необхідною умовою та одним з найбільш перспективних напрямків розвитку сільськогосподарської галузі України.

Мета статті. На основі викладеного можна сформулювати мету, яка полягає в обґрунтуванні пріоритетних напрямів та перспектив розвитку сільськогосподарської галузі України за умов підвищення

економічної ефективності сільського господарства та обмеженості ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Сільськогосподарська галузь в Україні є важливим сектором економіки країни і станом на кінець 2013 року об'єднує 48423 підприємства, на яких працює більше 3 млн. осіб. Частка цієї галузі становить 8–10% загальної обсягу валової доданої вартості [3]. Вже тривалий період економічне становище сільськогосподарських підприємств є складним. Жорстка податкова політика, щорічне поглиблення диспаритету цін негативно вплинули на розвиток сільськогосподарського виробництва.

Значна частина сільськогосподарських підприємств перебуває на межі банкрутства, а в інших спостерігається щорічне зменшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Навіть окремі успіхи останніх років не дають підстав передбачати стабільний розвиток сільськогосподарського виробництва в перспективі. Аналіз обсягів виробництва основних видів продукції рослинництва і тваринництва (табл. 1) у 2013 році порівняно з 2008 роком свідчить про зростання обсягів виробництва за такими видами продукції: яйця на 35,9%, вівна майже на 8%; зернові культури – на 57,76%, цукрові буряки майже на 9%, виробництво насіння соняшнику збільшилось вдвічі, картопля – на 21,72%, овочі (відкритого і закритого ґрунту) – на 46,55%.

Тенденції щодо зниження обсягів виробництва упродовж періоду, що аналізується, спостерігаються за такими позиціями: м'ясо усіх видів у живій вазі на 20,23%, молоко – на 7,21%, що обумовлено скороченням поголів'я, слабкою кормовою базою і низькою продуктивністю худоби. Наряду зі зростанням виробництва основних видів продукції ми можемо спостерігати також позитивний загальний фінансовий результат сільськогосподарських підприємств.

Таблиця 1

**Виробництво основних видів продукції галузей тваринництва та рослинництва
у 2008–2013 роках в Україні**

Продукція	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013 до 2008
Продукція галузі тваринництва							
М'ясо усіх видів (у живій вазі), тис. т	2770	2723	2738	2923	2144	2210	79,77
Молоко, тис. т	12262	11761	11610	11254	11086	11378	92,79
Яйця, млн. шт.	14063	14957	15908	16965	18690	19111	135,90
Вовна, т	3449	3755	4111	4187	3877	3724	107,97
Продукція галузі рослинництва							
Зернові культури, тис. т	29295	53290	46028	39271	56747	46216	157,76
Цукрові буряки, тис. т	16978	13438	10068	13749	18741	18439	108,61
Насіння соняшнику, тис. т	4174	6526	6364	6772	8671	8387	200,92
Картопля, тис. т	19102	19545	19666	18705	24248	23250	121,72
Овочі (відкритого і закритого ґрунту), тис. т	6835	7965	8341	8122	9833	10017	146,55

Джерело: розрахунки автора за даними [3]

Таблиця 2

Фінансовий результат до оподаткування сільськогосподарських підприємств України, млн. грн.

Країна/область	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Темп росту
Україна	7624	6042	7997	17989	25566	26993	354,04
Дніпропетровська область	640	574	712	1038	2035	1377	215,24

Джерело: розрахунки автора за даними [3]

Проте, незважаючи на ріст обсягів виробництва майже усіх видів сільськогосподарської продукції, позитивний фінансовий результат загалом у галузі (сучасний стан української економіки) характеризується певним ступенем збитковості усіх галузей народного господарства і сільського господарства зокрема. Причиною є нестабільність економічного середовища й велика кількість дестабілізуючих факторів, які безпосередньо впливають на сільськогосподарські підприємства України і на склад та структуру їх оборотних активів зокрема. Глобальна проблема неплатежів і збільшення збитків призвели до росту дефіциту оборотних активів, що обумовили неможливість розвитку виробничого потенціалу, розширення ринків збуту або впровадження у виробництво нових видів продукції. Відтак оборотні активи є важливим критерієм у визначенні прибутку підприємства.

Збитковість сільськогосподарських підприємств може бути викликана багатьма факторами, одним з таких факторів є неефективне використання оборотних активів. В умовах кризи неплатежів значну частину оборотних активів становить дебіторська заборгованість, або фактично товарні кредити дебіторам. З метою аналізу в цьому разі оборотні активи можна розділити:

– на вкладення у виробництво – засоби, що обслуговують виробництво і його потреби (запаси, інструменти, вкладення в незавершене виробництво, готову продукцію, кошти);

– на відволікання з виробництва – дебіторська заборгованість. Зростання обсягів дебіторської заборгованості нібито свідчить про поліпшення збуту продукції, прискорення обертання оборотних активів, але це відбувається на тлі скорочення матеріальних запасів, тобто на тлі зменшення обсягів виробництва продукції. Своєю чергою, скорочення залишків коштів свідчить про гострий дефіцит цих коштів, зумовлений інфляцією, кризою неплатежів, недосконалою податковою політикою.

Організація та ефективність використання оборотних активів кожного окремого підприємства сіль-

ськогосподарської галузі мають велике значення для забезпечення безперервного процесу суспільного відтворення, стійкого фінансового стану всіх суб'єктів господарювання, нормального грошового обігу, нагромадження національного багатства країни. Проте управління оборотними активами сільськогосподарських підприємств має низку специфічних особливостей. Земля в галузі є не тільки об'єктом праці, як в інших галузях матеріального виробництва, але її предметом, а також основним засобом, що обумовлює територіальну розпорошеність виробництва, населених пунктів, побудову органів управління в основному за територіально-виробничим принципом.

Економічне відтворення переплітається з природним, що ставить його в залежність від ґрунтово-кліматичних умов, які за зонами країни і навіть областей різні. Сезонність виробництва, різні коливання у використанні матеріальних, трудових, фінансових та інших ресурсів упродовж року вимагають від управляючої системи знаходження шляхів їх вирівнювання. В результаті виникає надмірна напруженість праці керівників і спеціалістів в окремі періоди сільськогосподарських робіт, значного збільшення тривалості їх робочого дня. Деякий вплив на організацію управління здійснює і особливість технології виробництва, пов'язані з живими організмами – рослинами, тваринами, мікроорганізмами, що ставить особливі вимоги до зберігання, транспортування і збуту продукції. Врахування особливостей управління оборотними активами сільськогосподарських підприємств обов'язкове тому, що вони значною мірою визначають ефективність всієї системи управління сільськогосподарським виробництвом. Оборотні активи як невід'ємна частина всіх активів, задіяних у процесі виробництва й реалізації продукції, впливають на формування економічного результату. У деяких випадках цей вплив може бути вирішальним для результатів поточного фінансування підприємства і його фінансового стану в майбутньому. Підвищення ефективності використання оборотних активів може здійснюватися насамперед через оптимізацію складу та структури оборотних активів.

Склад оборотних активів – це сукупність вартості окремих елементів оборотних виробничих фондів і фондів обігу [1, с. 101]. У різних галузях народного господарства він може мати певні особливості. Відтак у виробничій сфері основні статті оборотних активів – це сировина, основні матеріали, незавершене виробництво, готова продукція. В окремих галузях

є статті оборотних активів, що характерні лише для них. Наприклад, у сільському господарстві в оборотних активах враховується вартість поточних біологічних активів. У процесі управління оборотними активами підприємств особлива увага приділяється аналізу питомої ваги оборотних активів в структурі сукупних активів підприємств (табл. 3).

Таблиця 3
Питома вага оборотних активів в структурі балансу підприємств України на 1 січня 2014 р., млн. грн.

Вид економічної діяльності	Оборотні активи	Активи разом	Питома вага оборотних активів, %
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	139993,4	228308	61,32
Промисловість	713575,4	1385960	51,49
Будівництво	107481,1	178312	60,28
Торгівля	858473,1	1061988	80,84
Готелі та ресторани	7438,7	27530,7	27,02
Транспорт і зв'язок	104653,5	356494	29,36
Фінансова діяльність	264895,8	339730	77,97
Операції з нерухомістю	371888,3	1031715	36,05
Освіта	594,6	2191,9	27,13
Всього	2584162,5	4676102	55,26

Джерело: розрахунки автора на основі даних [3]

Специфіка підприємств деяких галузей народного господарства полягає в значному обсязі оборотних активів у складі їх сукупних активів. Відповідно до даних таблиці 1 оборотні активи підприємств галузей сільського господарства, промисловості, будівництва, торгівлі, фінансової діяльності становлять більшість всіх її активів. Для підприємств цих галузей проблеми організації й ефективності використання оборотних активів мають суттєвий характер.

Структура оборотних активів також має значні коливання в окремих галузях народного господарства. Структура оборотних активів – це питома вага вартості окремих статей оборотних виробничих фондів і фондів обігу в загальній сумі оборотних активів [1, с. 102]. Необхідно структурувати оборотні активи так, щоб їх ліквідність і платоспроможність підприємства перебували в рівновазі тому, що якщо гроші, дебіторська заборгованість і виробничо-матеріальні запаси підтримуються на відносно низькому рівні, то ймовірність неплатоспроможності або нестачі засобів для забезпечення рентабельної діяльності підприємства досить велика. Згідно з таблицею 4 у народному господарстві України запаси становили 24,31%,

Таблиця 4
Структура оборотних активів підприємств різних галузей народного господарства станом на 1 січня 2014 року, %

Галузь народного господарства	Оборотні активи, разом	у тому числі				
		запаси	дебіторська заборгованість	поточні фінансові інвестиції	грошові кошти та їх еквіваленти	інші оборотні активи
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	100,00	46,39	45,29	0,55	5,57	2,21
Промисловість	100,00	26,51	63,69	1,83	5,40	2,57
Будівництво	100,00	20,53	57,53	11,16	5,68	5,10
Торгівля	100,00	20,01	59,56	10,29	5,46	4,67
Готелі та ресторани	100,00	14,95	57,59	9,66	14,07	3,73
Транспорт і зв'язок	100,00	19,95	59,85	2,23	14,69	3,28
Фінансова діяльність	100,00	32,97	41,19	18,84	6,64	0,36
Операції з нерухомістю	100,00	18,36	60,24	11,70	6,18	3,52
Освіта	100,00	10,70	50,79	2,71	32,71	3,09
Всього	100,00	24,31	58,04	8,18	6,12	3,34

Джерело: розрахунки автора на основі даних [3]

Таблиця 5
Величина оборотних активів підприємств України за видами економічної діяльності, млн. грн.

Галузь народного господарства	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Відношення 2013 р. до 2008 р., %
Сільське господарство	31582	46092	73284	35930	139993	139993	443,28
Промисловість	290520	364160	481337	133379	713575	713575	245,62
Будівництво	43704	70816	99514	20548	107481	107481	245,93
Торгівля	334771	466424	607380	119024	858473	858473	256,44
Готелі та ресторани	2991	4546	4953	815	6827	7439	248,68
Транспорт і зв'язок	36368	51953	66230	12384	85660	104654	287,76
Фінансова діяльність	59525	89230	115309	2474	235930	264896	445,01
Операції з нерухомістю	94505	125569	206447	51221	327670	371888	393,51
Комунальні послуги	3345	5206	7089	640	8581	11516	344,32
Всього	899824	1226964	1665320	377159	2162604	2584163	287,19

Джерело: розрахунки автора на основі даних [3]

дебіторська заборгованість – 58,04%, у сільському господарстві відповідно – 46,39 та 45,29%.

Розглядаючи структуру оборотних активів в окремих галузях народного господарства, слід зазначити, що у всіх галузях найбільшу питому вагу займає дебіторська заборгованість. Для галузей з високою матеріаломісткістю продукції характерною особливістю є значна питома вага оборотних активів у запасах сировини й основних матеріалів. Це такі галузі, як сільське господарство і промисловість, у яких запаси становлять 46,39 та 26,51% в структурі оборотних активів відповідно. Для сільського господарства серед факторів, що впливають на структуру оборотних активів, визначальне значення мають виробничі фактори. Питома вага виробничих запасів у досліджуваній галузі на 15–25% вище, ніж за іншими галузями.

У таблиці 5 проаналізовані оборотні активи підприємств за видами економічної діяльності за останні 6 років.

Аналіз динаміки оборотних активів підприємств за видами економічної діяльності (табл. 5) свідчить про зростання загальної вартості оборотних активів у 2013 році порівняно з 2008 роком. Зокрема вартість оборотних активів сільськогосподарських підприємств зросла майже в 4 рази (темп росту 443,28%), що може бути пов'язано із збільшенням кількості сільськогосподарських підприємств, зростанням виробництва або з неефективним використанням наявних оборотних активів і нарощуванням неліквідних елементів оборотних активів.

Раціональна структура, склад та стан оборотних активів як складова ефективного управління ними має певні особливості не лише в різних галузях, а навіть і на різних підприємствах однієї галузі внаслідок багатьох причин, які можна розділити на зовнішні, що впливають незалежно від інтересів під-

приємства, і внутрішні, на які підприємство може і повинно активно впливати. До впливу зовнішніх факторів підприємство може лише пристосовуватися. Різноманітні зовнішні та внутрішні фактори впливають також на тривалість обороту оборотних активів, на ділову активність господарюючого суб'єкта. Під впливом цих факторів можуть формуватися або сприятливі умови, які стимулюватимуть активну поведінку суб'єкта господарювання, або передумови до згорання його ділової активності.

З урахуванням цього необхідно обґрунтувати доцільність і можливість управління факторами ефективного використання оборотних активів сільськогосподарськими підприємствами, з огляду на принципи: забезпечення відповідності внутрішніх факторів вимогам динамічного зовнішнього середовища; управління насамперед факторами, які безпосередньо впливають на використання оборотних активів сільськогосподарського підприємства; адаптація до некерованих факторів з урахуванням регіональної та галузевої специфіки. У зв'язку з цим для практичного вирішення завдань управління ефективністю використання оборотних активів важливого значення набуває класифікація факторів її зростання. Усі фактори доцільно класифікувати за обмеженою кількістю групувальних ознак, що сприяє визначенню головних напрямів і шляхів підвищення ефективності.

Найбільш поширеною є класифікація факторів за можливістю впливу на діяльність підприємства. До неї звертаються практично всі автори, які досліджують фактори впливу на діяльність підприємства. Водночас спостерігаються деякі відмінності при вжитті конкретних факторів в ту чи іншу групу. Дуже часто ці відмінності зумовлені тим, що класифікація проводиться з прив'язкою до конкретного виду діяльності та галузі (сільське господарство, торгівля, страхування, банківська справа).

Рис. 1. Класифікаційна схема зовнішніх і внутрішніх факторів впливу на ефективність використання оборотних активів сільськогосподарських підприємств

Джерело: розробка автора

На основі класифікації зовнішніх та внутрішніх факторів, що впливають на діяльність підприємства, В.І. Гринчуцького [2, с. 42–44] та М.Х. Корецького [4, с. 23–26] нами запропоновано доповнити цю класифікацію та інтерпретувати вплив цих факторів на ефективність використання оборотних активів сільськогосподарських підприємств, що на відміну від існуючої враховує поділ внутрішніх факторів на прямі та непрямі стосовно впливу на ефективність використання оборотних активів. На основі вивчення й узагальнення літературних джерел стосовно досліджуваного питання нами сформульовано основні класифікаційні ознаки й виділено відповідні їм фактори впливу на ефективність використання оборотних активів підприємств сільськогосподарської галузі. Зовнішні фактори визначають межі, в яких підприємство може маніпулювати внутрішніми чинниками раціонального руху оборотних активів. Зовнішні фактори здатні обмежувати гнучкість управління оборотними активами.

Внутрішні фактори, що впливають на обсяг та структуру оборотних активів сільськогосподарського підприємства можна умовно поділити на прямі та непрямі. Прямими вважаються фактори, які безпосередньо впливають на обсяг, структуру та ефективність використання оборотних активів сільськогосподарських підприємств. Непрямі фактори – це умови, що дозволяють реалізувати наявні у сільськогосподарського підприємства можливості для ефективного використання оборотних активів.

Поділ внутрішніх факторів на прямі і непрямі уможливорює досить чітко визначення шляхів підвищення ефективності: покращення умов роботи з контрагентами, зниження тривалості виробничого та фінансового циклів, поліпшення організації складського господарства. Активне використання перелічених шляхів підвищення ефективності виробництва передбачає здійснення комплексу заходів, які за своїм змістом характеризують основні напрями розвитку і удосконалення виробництва (друга ознака групування факторів).

На практиці усі групи факторів є взаємозалежними й часто переплітаються один з одним. Класифікація внутрішніх і зовнішніх факторів впливу на склад, структуру, функціонування та ефективність використання оборотних активів сільськогосподар-

ського підприємства показана на рис 1. Подана класифікація факторів впливу дозволяє спростити їхній якісний аналіз, визначити потенційні сфери виникнення, визначити всі основні дестабілізуючі фактори й обрати стратегію управління ними.

Своєю чергою, завдання управління обсягом та структурою оборотних активів сільськогосподарських підприємств в умовах ринкової економіки визначають вивчення можливостей підприємства активно впливати на окремі фактори з метою доведення обсягів та структури оборотних активів до оптимального рівня.

Висновки. Перспективи розвитку сільськогосподарської галузі України та вдосконалення сільськогосподарського виробництва є об'єктивно передумовою стабільного і динамічного соціально-економічного розвитку країни. Ця галузь виконує важливу роль у розвитку всієї економіки, у вирішенні завдань матеріального і соціального забезпечення людей. Оскільки частка оборотних активів досягає більше 50% від суми усіх сукупних активів, то формування фінансових результатів, а також загальний фінансовий стан підприємств сільськогосподарської галузі значною мірою визначаються також станом та ефективністю використання оборотних активів. З погляду впливу на ефективність використання оборотних активів підприємств сільськогосподарської галузі і необхідності врахування впливу факторів під час управління ними визначальними внутрішніми факторами є: галузева належність суб'єкта господарювання та структура продукції, що випускаються підприємством, її частка в загальному платоспроможному попиті.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Верхоглядова Н.І. Економіка підприємства : [навч. посіб.] / Н.І. Верхоглядова, Д.М. Ядранський, Н.А. Іваннікова. – К. : «Видавничий дім «Професіонал», 2008. – 384 с.
2. Гринчуцький В.І. Економіка підприємства : [навч. посіб.] / В.І. Гринчуцький, Е.Т. Карапетян, Б.В. Погрішук. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 304 с.
3. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Корецький М.Х. Стратегічне управління : [навч. посіб.] / М.Х. Корецький, А.О. Дехтяр, О.І. Дацій. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 240 с.